

[Sayı/Issue: 26, Ağustos/August 2025]

MENSUR METİN ŞERHLERİ: KÂÎ'NİN MEKTUPLARI [4. MEKTUP]

(Commentaries on Prose Texts: Letters of Kâî [4th Letter])

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07 Kasım 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Aralık 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.51592/kulliyat.1819567

Gökhan ALP

Doç. Dr.

Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve

Edebiyatı Bölümü

Orcid.org./0000-0002-0237-8352

alpgokhann@gmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmektedir / gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" Turnitin.com / iThenticate / İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Alp, G. (2025). Mensur Metin Şerhleri: Kâî'nin Mektupları [4. Mektup]. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 28(Aralık): 1-10.

<https://doi.org/10.51592/kulliyat.1819567>

Sorumlu Yazar:

Gökhan ALP, alpgokhann@gmail.com

Özet

18. asırda mizah ve hicvin en önemli ismi olarak görülen Ebûbekir Kânî et-Tokadî (ö. 1791) kaleme aldığı inşa metinleri ile devrinin nesrine yön veren bir isimdir. Bu ismin inşa metinlerinin bir araya getirilmesinden sadır olan *Münşe'ât*'ı; yazıldığı dönemin tarihî, sosyal, siyasi özellikle edebî çehresi ile pek çok kesimi ilgilendiren bir faaliyet sahası oluşturmuştur. Bu saha içerisinde *Münşe'ât-ı Kânî*, ilk 50 mektubunun ayrıntılı tetkik ve tahlilini muhtevi bir yazı dizisi ile yeniden gündeme gelmektedir. *Münşe'ât*'ta yer alan inşa suretleri özelinde her bir metnin ayrı ayrı dil-üslup özellikleri ve muhteviyat temelinde yorumlanması, daha önce Latinize edilen inşa suretlerinin tamamının dil içi çevirisinin yapılması bu serinin kapsamını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda *Münşe'ât-ı Kânî* adlı eserin "Sûret-i 'arz-ı hâl" başlıklı 4. mektubu ele alınmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak kaynak metni verilen inşa suretinin dil içi çevirisi yapılarak müellif tarafından bütünlüklü bir biçimde ortaya konulan söz varlığı izah edilmektedir. Akabinde yazıldığı dönemin şartlarına göre tesis edilmesi usul hâline getirilmiş birtakım kaideler etrafında belirli bir sıra/rûkn ile kaleme alınan 4. mektup, bu tertip ve metoda dair ayrıntılar ile değerlendirilmektedir. Dil ve üslup hakkında sunulan bilgiler dilin kullanım tercihlerini vurgularken, içerik odaklı yorumlar ise metnin daha iyi anlaşılması amacıyla şekillendirilmektedir. Tüm bu hususlar etrafında "Sûret-i 'arz-ı hâl" başlıklı 4. mektup, mensur metinlerde örneklerine pek rastlamadığımız metin şerhine dair bir çerçeve ile makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ebûbekir Kânî, inşa, mektup, metin şerhi, dil içi çeviri.

Abstract

Ebûbekir Kânî et-Tokadî (ö. 1791), regarded as the most important figure in humour and satire in the 18th century, was a leading name in the prose of his era through the literary works he penned. The *Münşe'ât*, which consists of a collection of texts bearing this name, has created a field of activity that concerns all segments of society with its historical, social, political and, in particular, literary character of the period in which it was written. Within this field, *Münşe'ât-ı Kânî* is back in the spotlight with a series of articles containing a detailed examination and analysis of its first 50 letters. The scope of this series consists of interpreting each text individually based on its linguistic and stylistic characteristics and content, specifically in relation to the construction patterns found in *Münşe'ât*, and translating all of the previously Latinised construction patterns into the language. In this regard, the fourth letter entitled 'Sûret-i arz-ı hâl' in *Münşe'ât-ı Kânî* is examined. In our study, we first provide an intra-linguistic translation of the source text, thereby explaining the vocabulary presented in a coherent manner by the author. The fourth letter, written in accordance with certain rules established for the period in which it was composed, is evaluated in detail with regard to this arrangement and method. The information provided regarding language and style indicates linguistic choices, while interpretations based on content are established to explain the text. All these issues form the subject of the article, centred around the fourth letter entitled 'Sûret-i arz-ı hâl', which provides a framework for textual commentary that we rarely encounter in prose texts.

Key Words: Ebûbekir Kânî, inşa, letter, commentary, intralingual translation.

GİRİŞ¹

İlginç ve dikkate değer taraflarını serbestçe görünür kıldığı inşa sahasında hezel ve mizahın en güçlü kalemlerinden biri olan Ebûbekir Kânî, *Münşe'ât*'ı ile 18. asrın öne çıkan isimleri arasına yerleşmiştir

¹ Bu çalışma Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 22097.

(Alp 2023a; Alp 2024). Sanata ve tekellüfe dayalı inşa yazıcılığını kendi zevk ve anlayışına göre şekillendiren, farklı üslup özellikleri ile ön plana çıkan bu isim pek çok yönüyle dikkat çekmiştir.

Yazım ile ilgili lafızların ve kalıp cümlelerin arasında devrin nesir ve inşa hususiyetini şekillendiren Kânî, insicam gösteren düşünceler içerisinde yer yer yumuşayan, yer yer sertleşen üslubuyla kimi zaman sathi kimi zaman derinleşen manalar, çoğalan hayaller arasında devrin nesrinde belirgin bir etki bırakmıştır.

Kânî'ye ait her biri müstakil bir araştırma başlığına dönüşebilecek yüzlerce mektup belirli bir plan ve kompozisyon dâhilinde, çok çeşitli terminoloji etrafında teşekkül etmiştir. Kavramların çeşitli anlam katmanları ile genişletildiği, farklı ve zengin söyleyişlerin yer aldığı bu mektupların bazıları bizzat müellifin kendi kaleminden şerh edilmiştir (Alp 2023b).

Yüzlerce mektuptan tereküp eden büyük bir külliyyat içerisinde Kânî'nin açıklamaları ve yorumlamalarıyla anlaşılır kılınan birkaç şerh dışında diğer mektupların izahına yönelik çalışmalar son derece sınırlıdır.² Metni anlaşılır kılma çabası olarak yorumlayabileceğimiz klasik şerh metodu doğrultusunda bu mektupların yorumlanması; metinlere ait kelime, terkip ve ibarelerin açıklanması gerekmektedir. Bu doğrultuda daha önce tarafımızca yayımlanan *Münşe'ât-i Kânî*'deki³ dördüncü mektup şekil ve muhteva hususiyetleri çerçevesinde ele alınmış, kaynak metnin hemen akabinde gerçekleştirdiğimiz dil içi çeviri ile müellif tarafından bütünlüklü bir biçimde ortaya konulan söz varlığı izah edilmeye çalışılmıştır. Dil içi çeviride Arapça ve Farsça kökenli kelimeler bağlam esaslı anlamlandırma/contextual translation çerçevesinde değerlendirilmiş çok anlamlı kelimelerde - gerçek/mecaz- en baskın anlam tercih edilmiştir.

1) Mektup 4: Metnin Çeviri Yazısı ve Dil İçi Çevirisi

“Devletlü, merhametlü, şefkatlü, efendim, sultānum hazretleri mesned-i ‘ālilerinde mede'd-dühūr sağ ve zāt-ı Bermekî-edāt-ı melekîyyü's-sıfātı muhtedd u mü'eyyed, hâcet-revāyî vü kâr-fermāyide ile'l-ebed sütüdekâr u huçeste-sürâğ olsun” (Alp 2024: 255).

Devletli, merhametli, şefkatli efendim, sultanım hazretleri yüce makamlarında çağlar boyu sağ [olsun] ve melek vasıflı, Bermeki anlayışlı zatlari güçlü ve sağlam [olsun], idarecilikte ve işlerin görülmesinde sonsuza kadar övgüye layık ve attığı her adım bereketli olsun.

“Arz-ı hāl-i ‘abd-i zā'ibü'l-kebedleri oldur ki ol dergeh-i rāz-āgeh ve bāreh-i mürisü'l-velehe hezār sitāyış ü niyāyış ve bî-şümār nālîş-i hezār nümāyîşle vaz'-ı cibāh-

² Bu çalışmalar için bk. (Küçük 1988; Batislam, 2006; Öztürk 2015a; Öztürk 2015b; İpek 2019)

³ *Münşe'ât-i Kânî*'ye dair hususiyetlerin belirli tematik noktalarda ele alındığı ancak daha ziyade inşa sahasına yönelik kapsamlı bir araştırmanın neticesi olan diğer çalışmalar için bk. (Alp, 2023c), Kânî hakkında hatalı ve eksik bilgiler ne yazık ki bilimsel bir bilgi iddiasını yansıtan pek çok çalışmada yer almaktadır. Yazma eserler başta olmak üzere tüm kaynakların çok boyutlu değerlendirilip mevcut hatalı ve eksik bilgilerin giderildiği kapsamlı çalışma için ayrıca bk. (Alp ve Tok, 2025)

ı sıdk-ı bî-iştibâh ve sabb-ı dümü'-ı mütenevvi'ü'l-miyâh iderek ref'-i 'arîza-i pür-süz u güdâz ve şef'-i vâsita-i nâz ü niyâz iden Şerîf Ahmed bin Seyyid Tâhâ *ce'alehu'llâhu bi-meyâmîni enzârikumu'l-iksîriyye mimmen yentehî mede'l-âmâli ve yebteğî mersâhâ*⁴” (Alp 2024: 255).

Bağrı yanık bu kullarının arzuhâli budur ki sırlara aşına o dergâh[a] ve hayret uyandıran o makama binlerce övgü ve dua, sayısız feryat ve bin bir türlü yakınmalar ile tereddütsüz samimiyet alınlarını koyarak ve çeşitli gözyaşları dökerek yana yakıla hâlini arz eden ve naz u niyaz vasıtasını tekrarlayan Şerîf Ahmed bin Seyyid Tâhâ “Allah, iksir gibi nazarınızın bereketiyle tüm umduklarına ulaşan ve hedefine varanlardan eylesin.”

“bu vechile burka'-endâz-ı ruhsâre-i merâm ve bu tarz-ı nağz ile zemzeme-perdâz-ı tebcîl ü ihtirâm olur ki hâlâ memâlik-i mahrûsa *ce'aleha'llâhu bi'l-emni me'nüse*'de⁵ müftehir-i a'zam-ı büldân ve behâ-efzây-ı emâkin-i rızaviyyetü'l-vildân olan Bağdâd-ı bihişt-âbâd havâlisinde Berzenc-nâm kasaba-i bî-sûg u rencde el-yevm tavattun ve deymümet-i 'ömr ü devlet-i evliyâ-yı na'mâ ve bekâ-yı 'azamet ü übbehet-i şehin-şâh-ı 'amîmetü'l-âlâyı her subh u şâm bel 'ale'd-devâm ser-levha-i suhan iden mûmâ-ileyh Seyyid Tâhâ Efendi” (Alp 2024: 255-6).

bu vesileyle isteğin yüzündeki peçeyi açar ve bu güzel tarz ile tazim ve saygı ezgisini okur ki şu anda Osmanlı Devleti'nde “Allah onu güvende tutsun.” beldelerin övülmeye en layık olanı ve mutlu insanların konumlarına değer katan cenneti andıran Bağdad'ın çevresinde Berzenc adında güvenli ve huzurlu kasabada bugün yerleşmiş bulunan ve lütuf sahiplerinin saadet ve ömürlerinin devamını ve ihsanları umumi olan şahlar şahının ululuk ve yüceliğinin sürekliliğini her sabah ve akşam hatta daima sözünün başlangıcı kılan adı geçen Seyyid Tâhâ Efendi

“du'â-güylarımın necl-i haliyyü's-sicilli olmak takrîbiyle mûmâ-ileyhün surre-i hümayûndan nâ'il-i vâye-i vâfi ve müstehakk-ı nâ'il-i zâfi olduğu senevî altı yüz otuz altı gurusun işbu bin iki yüz üç senesi surresi kendüye isâl olunmak üzere sene-i sâbıkda surre emîni olan sa'âdetlü Çelebi Efendi hazretlerine taraf-ı devlet-i 'aliyyeden teslim olunmuş olup lâkin pederüm mûmâ-ileyh ol hinde Medîne-i Münevvere'de sâbitü'l-vücûd olmak takrîbiyle emîn-i mûmâ-ileyh surre-i mezkûreyi teslim muvaffak olamayup ile'l-ân yedinde ber-vech-i emânet mazbût u mahfûz olduğu ve meblağ-ı mezkûrun elli gurusu emîn-i mûmâ-ileyh tarafından bu kullarına teslim olunmuş olmağla sahhü'l-bâkî beş yüz seksen altı gurusu dahı mûmâ-ileyhün sahhü'n-neseb sulbî oğlı olmam hasebiyle bana teslim eylemesi bâbında” (Alp 2024: 256).

duacılarının temiz sicilli oğlu olması nedeniyle söz konusu kimsenin, padişah surresinden yeteri kadar hisseye nail olduğu ve tam [hisse] almaya hakkı bulunduğu yıllık altı yüz otuz altı kuruşun işbu 1203

⁴ “Allah, iksir gibi nazarınızın bereketiyle tüm umduklarına ulaşan ve hedefine varanlardan eylesin”

⁵ “Allah onu güvende tutsun.”

senesi surresinin kendisine ulaştırılmak üzere geçen sene surre emini olan saadetli Çelebi Efendi hazretlerine yüce devlet tarafından teslim olunmuş olup lakin adı geçen babam o zamanda Medine-i Münevvere'de bulunması sebebiyle adı geçen görevli, sözü edilen surreleri teslim edemeyip hâlâ elinde emanet olarak tuttuğu ve koruduğu ve bahsedilen miktarın elli kuruşu adı geçen görevli tarafından bu kullarına teslim edilmiş olmakla geriye kalan beş yüz seksen altı kuruşu da adı geçen nesebi sahih öz oğlu olmamdan dolayı bana teslim etmesi hususunda

“der-i ‘aliyye-i şefkat-medāra ref‘-i ruk‘a-i niyāz ü isti‘āfa bi’l-vücūh muztarr u muhtāc ve emr-i ma‘āşda turuk-ı ‘adīde ile der-mānde vü lā-‘ilāc olduğum muhāt-ı ‘ilm-i mürüvvet-menāt ve ma‘lūm-ı tab‘-ı mekārīm-menba‘-ı merāhim-inzibātı oldukda hāl-i perişān-me‘ālūme terahhūmen meblağ-ı mezkūrun bakiyyesi olan { } gurusun dahı emīn-i mūmā-ileyh tarafından bu kullarına teslim olunması husūsına müsā‘ade-i ‘aliyye-i ‘āciz-nüvāzāne ve musā‘afe-i behiyye-i ‘ātīfet-perdāzāneleri bī-dirīğ buyurılır ise āyīn-i dīrīn-i mürüvvetkārī vü ġarīb-nüvāzīyi bi’l-vücūh icrā ve bu dīl-mürde-i hātır-efsūrdelerini pes ez-izmihlāl-i eczā vü a‘zā i‘āde vü ihyā buyurmuş olacaklarında iştibāh dīvānesinün eli ve reyb ü riyā makūlesinün medhali olmayacağı müstağnī ‘anī’l-beyān olmağla” (Alp 2024: 256).

şefkatin kaynağı [olan] yüce makama, yardım talebi ve rica arzuhâlini sunmaya her yönden mecbur ve muhtaç ve maaş hususunda çeşitli yollarla çaresiz ve devasız olduğum mürüvvet temeline dayanan ilminin kapsamına dâhil ve kuralı merhamet, kaynağı cömertlik olan tabiatının malumu olduğunda perişan hâlîme merhamet ederek zikredilen miktarın geriye kalan kuruşunun da adı geçen görevli tarafından bu kullarına teslim edilmesi hususunda âcizlerini hoş tutan yüce müsaadelerini ve ihsanda bulunan yüce müsamahalarını esirgemezse kimsesizleri hoş tutmanın ve civanmertliğin kadim âdetini uygulayarak bu umutsuz ve gönlü perişan [kulları]nı bütünüyle dağılmış ve parçalanmış bir hâlden yeniden canlandırmış olacaklarından şüpheye düşenlerin ve kuşku/riya ehlinin bu işe hiçbir şekilde müdahalesi ve nüfuzu olamayacağı beyandan uzak olmakla

“ol bābda is‘āf-ı merām-ı kemterāneme bezl-i cevāhir-i rīze-i himmet-i bī-hemtāya meyl ü rağbetleri masrūf buyurılır ise du‘ā-yı bī-riyā-yı derdmendāneme mazhariyyetleri şā‘ibe-i şekk ü şübhe vü idhāndan masūndur. Bākī emr ü fermān ve ihsān-ı bī-pāyān devletlū, şefkatlū, merhametlū, efendim, sultānum hazretlerininündür” (Alp 2024: 256-7).

bu konuda âcizane isteğimin yerine getirilmesi, eşsiz himmet cevherinin kırıntılarını saçmaya meyil ve ilgi gösterilirse dertli ve içtenlikli duama nail olacakları şek, şüphe ve riyakârlık şaibesinden uzaktır. Bundan ötesi emir, ferman ve ihsan devletli, merhametli efendim, sultanım hazretlerindir.

1. 1. Mektubun Yapısı

İnşa metinleri, tertip şekli ve metodu ile yazıldığı dönemin şartlarına göre düzenlenmesi usul hâline getirilmiş birtakım kaideler etrafında teşekkül etmiştir. Bu metinlerin her bir hususiyetinin belirli bir kompozisyon dâhilinde özenle uygulanması, azami bir dikkat üzere belirli bir sıra/rükn ile tesis edilmesi metinlerin esas çerçevesini oluşturmaktadır. İnşa türündeki metinlerin mukaddime kısmını teşkil eden “elkâb” muhatabın statüsünü taltif eden bir hitap kurgusudur. Övgü, dua ve temennilerin iç içe geçtiği retorik bir örgü bu bölümü oluşturmaktadır. Bazı inşa örneklerinde başlangıçtaki saygı ve unvan kısmının atlandığını göstermek amacıyla “ba‘de’l-elkâb” (elkâbtan sonra) kaydı düşülmekte; böylece metin, doğrudan konuya giriş mahiyetindeki “ibtidâ” kısmıyla başlatılmaktadır. Akabinde “tahallüs” adı verilen ve “taleb” bölümüne geçiş sağlayan kısımda “‘Arz-ı hâl-i ‘abd-i zâ’ibü’l-kebedleri oldur ki vb.” şeklinde kısa formlarla daha standart kullanımlar tercih edilmektedir. “Taleb” bölümünde ise metnin yazılımina esas teşkil eden asıl maksat ya da muhataptan beklenen bir arzu dile getirilmektedir. “İntihâ/hatime” bölümü ise inşanın son bölümüdür Bu bölümde kimi zaman bir talebin karşılanması kimi zaman muhataba bağlılık ve dua kimi zaman ise “Bâkî emr ü fermân ve ihsân-ı bî-pâyân devletlü, şefkatlü, merhametlü, efendim, sultânüm hazretlerinündür.” şeklinde daha standart formlar kullanılarak inşa metinleri tamamlanmaktadır. Yukarıda sunulan teorik çerçeve ve tespitler ışığında, incelememize konu olan inşa metninin yapısal hususiyetleri aşağıdaki bölümlerden müteşekkildir:

“Sûret-i ‘Arz-ı Hâl

Elkâb: Devletlü, merhametlü, şefkatlü, efendim, sultânüm hazretleri

İbtidâ: mesned-i ‘âlîlerinde mede’d-dühür sağ ve zât-ı Bermekî-edât-ı melekiyyü’s-sıfâtı muhted u mü’eyyed, hâcet-revâyî vü kâr-fermâyîde ile’l-ebed sütüdekâr u huceste-sürâğ olsun.

Tahallüs: ‘Arz-ı hâl-i ‘abd-i zâ’ibü’l-kebedleri oldur ki

Hâl Bildirme / Taleb: ol dergeh-i râz-âgeh ve bârgeh-i mürisü’l-velehe hezâr sitâyîş ü niyâyîş ve bî-şümâr nâliş-i hezâr nümâyîşle vaz’-ı cibâh-ı sıdk-ı bî-iştibâh ve sabb-ı dümü’-ı mütenevvi’ü’l-miyâh iderek ref’-i ‘arîza-i pür-süz u güdâz ve şef’-i vâsıta-i nâz ü niyâz iden Şerîf Ahmed bin Seyyid Tâhâ...⁶ ol bâbda is‘âf-ı merâm-ı kemterâneme bezl-i cevâhir-i rîze-i himmet-i bî-hemtâya meyl ü râğbetleri masrûf buyurılır ise du‘â-yı bî-riyâ-yı derdmendâneme mazhariyyetleri şâ’ibe-i şekk ü şübhe vü idhândan masûndur.

⁶ Toblada üç nokta ile gösterilen kısımdan itibaren talep bölümü kısaltılarak aynı bölümün son paragrafına bağlanmıştır. Talep bölümünün uzun olması bu kullanımın gerekçesini oluşturmaktadır.

İntihâ: Bākî emr ü fermân ve ihsân-ı bî-pâyân devletlü, şefkatlü, merhametlü, efendim, sultānum hazretlerinündür” (Alp 2024: 498-499).

1.2. Dil ve Üslup Özellikleri

İnşa suretleri, edebiyatın en ince sanat anlayışını oluşturan unsurlar etrafında teşekkül eden özgün metinlerdir. Fesahat ve belagat içeren, seciler ile birbiri ardınca sıralanan Arapça ve Farsça kökenli kelime, terkip ve tamlamalar, edebî sanatların her nevi kullanılarak oluşturulan cümleler bu metinlerin genel görünümünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda makaleye konu olan mektubun dilsel örgüsü esas alındığında Arapça ve Farsça kökenli kelime unsurlarının Türkçe sıfat-fiil ve ek yapılarıyla bütünleştiği karakteristik bir inşa örneği karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanımda köken itibarıyla yabancı olan kelime unsurları, Türkçenin eklemeli yapısı sayesinde dilin iç sistemine dâhil edilmekte, böylece hem yüksek bir edebî söyleyiş sağlanmakta hem de dilsel bütünlük korunmaktadır. Bu yapılaşmanın somut bir örneğini sunması bakımından aşağıdaki metin incelenebilir:

“Devletlü, merhametlü, şefkatlü, efendim, sultānum hazretleri mesned-i ‘ālilerinde mede’ d-
dühür sâğ ve zât-ı Bermekî-edât-ı melekîyyü’s-sıfâtı muhted u mü’eyyed, hâcet-revâyî vü
kâr-fermâyîde ile’l-ebed sûtüdekâr u huçeste-sürâğ olsun” (Alp 2024: 255).

Köken itibarıyla yabancı kelime unsurlarının Türkçenin eklemeli yapısı sayesinde dilin iç sistemine dâhil edilmesi Türkçedeki ekler ve yardımcı fiillerin “bağlayıcı iskelet” işlevini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Farsça “ki” ve Arapça “ve” bağlacı da aynı işlevle metne dâhil edilmektedir. Aşağıda metinden alınan örnek, yapının nasıl kurulduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

ol dergeh-i rāz-āgeh ve bārgēh-i mürisü’l-velehe hezār sitāyîş ü niyāyîş ve bî-şümār nālîş-i
hezār nümāyîşle vaz’-ı cibāh-ı sıdk-ı bî-iştibāh ve sabb-ı dümü’-ı mütenevvî’ü’l-miyāh
iderek ref’-i ‘arīza-i pür-süz u güdāz ve şef’-i vāsita-i nāz ü niyāz iden Şerîf Ahmed bin
Seyyid Tāhā... (Alp 2024: 255).

Metin incelendiğinde “ol dergeh-i... / bārgēh-i... / hezār sitāyîş... / bî-şümār nālîş...” gibi ardışık biçimde sıralanan Arapça-Farsça kelime ve tamlamalar, iskelet işlevini gören bağlayıcı unsurlar aracılığıyla ilişkilendirilmektedir. Burada “iderek” zarf-fiili, önceki tasvir bloklarını tek bir hareket/eylem çizgisinde toplamakta; “iden” ile sıralanan terkipler eş görevli birimler hâlinde eklenmektedir.

Mektupta en güzel kelime ve kavramlar ile yaygın bir etki oluşturulmakta; dolaylı bir anlatım çerçevesinde metin “mukteza-i hâl” ilkesine uygunluk göstermektedir. Metin bir arz-ı hâl örneğidir. Bu numuneye uygun olarak muhatap “devletlü, merhametlü, şefkatlü, Bermekî-edât, melekîyyü’s-sıfât vd.” ifadelerle yüceltilmekte “‘abd-i zâ’ibü’l-kebed” gibi ifadeler ile yazarın aciziyeti vurgulanmaktadır. “Müsâ’ade-i ‘aliyye-i ‘âciz-nüvâzâne bî-dirîğ buyurılır ise...” şeklinde talep yapıları edilgen fiiller, ihtimal barındıran şart kipi ve ricayı havi ifadeler çerçevesinde sunulmaktadır. “Bî-şümār nālîş-i hezār

nümâyîş” “vaz’-ı cibâh-ı sıdk-ı bî-iştibâh” ve “sabb-ı dümû’-ı mütenevvi’ü’l-miyâh” gibi her biri kalıplaşmış, bağlama tam oturan ifadeler metni kapalılığa dönüştürmeden bir fesahat oluşturmaktadır. Bu bağlam içerisinde duygu, düşünce, talep ya da istek doğrultusunda oluşturulan atmosfer, bu atmosfere uygun tercih edilen kelime ve kavramlar sadece bir hüneri değil aynı zamanda gelişmiş bir estetik anlayışı ve yüksek bir kültür seviyesini ortaya koymaktadır. Tüm bu hususlar etrafında ifade edilmek istenen meram âdetâ bir kuyumcu titizliği ile işlenmekte ve muhataba iletilmektedir.

SONUÇ

Ayrıntılı anlatım tercihiyle birbiri ardınca sıralan cümleler, Arapça ve Farsça kelimeler arasında teşekkül eden çok yönlü manalar, sosyal, siyasal ve kültürel hayata dair unsurlar ve bu unsurlar arasında söz sanatları ile estetik bir form kazandırılan nesir yazıcılığı, çok yönlü yapısı itibarıyla etraflı inceleme gerektiren alanlardan biridir. Henüz yeterince incelenmeyen ve mucebince araştırılmayan bu sahada her bir inşa sureti belirli bir çerçevede ele alınmak durumundadır. Bu anlamda *Münşe’ât-ı Kânî’de* yer alan dördüncü mektup içerdiği unsurlar ve biçimsel kuruluşu dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Bir arz-ı hâl örneği olan metnin giriş bölümünde “devletlü, merhametlü, şefkatlü, efendim, sultânım hazretleri” ibaresi ile yazar münşeat geleneğinde yerleşik formu takip etmiştir. Muhatabın ahlaki, siyasi ve manevi üstünlüğünü tescil eden bu bölüm muhatabı yalnızca kudret sahibi bir idareci olarak değil aynı zamanda ihsanı ilke edinen bir hayır-himaye öznesi olarak konumlandırmıştır.

“İbtidâ” bölümünde muhataba dair dua ve övgü ifadelerine yer verilmiştir. Muhataba yöneltilen “mede’d-dühûr sağ”, “ile’l-ebed sûtûdekâr u huceste-sürâğ olsun” gibi ifadeler ile süreklilik ve beka temennileri ile zaman üstü bir çerçeve çizilmiştir. Bu durum yalnızca bir nezaket ve dua ifadesi değil muhatabın konumunun meşrulaştırılması ve idealleştirilmesi temelinde ihdas edilmiştir. Bu bölümde geçen “zât-ı Bermekî-edât-ı melekîyyü’s-sıfâtı” terkibi merkezî anlam düğümlerinden biri olmuştur. Bu ifade ile cömertlik, himaye edicilik, ihtiyaç giderme (hâcet-revâyî) ve iş görücülük (kâr-fermâyî) vasıfları ile muhatabın sahip olduğu mizaca dair bir kabul inşa edilmiştir. Böylelikle metnin ilerleyen satırlarında muhatabın mizacı ile dile getirilecek talep doğal bir uyum ile inşa edilmiştir.

“Taleb” bölümü muhatabın kendisini yücelik karşısında tam bir tevazu ve kırılğanlık konumuna yerleştirdiği bir söylem alanıdır. Kendisini “‘abd-i zâ’ibü’l-kebed” gibi ifadeler ile tanımlayan yazar muhatabını “râz-âgeh, mûrisü’l-veleh, merhamet-medâr” sıfatlarıyla yüceltmıştır. Bu zıtlık, metin içinde bilinçli bir asimetriye dönüştürülmüş; muhatap “kudretli, bilgili, merhametli” sıfatlarıyla yüceltilirken, yazar kendini “âciz, umutsuz, yardıma muhtaç” olarak konumlandırmıştır. Dua, övgü ve temenni kalıpları bu bağlamda yalnızca retorik süsler değil; metnin ikna edici gücünü artıran işlevsel araçlar olarak belirmiştir. Bu bölümde Kânî’nin babası da olması muhtemel Seyyid Tâhâ Efendi’ye teslim edilemeyen sürrenin kendisine teslim edilmesine dair bir talep söz konusudur. Seyyid Tâhâ, Bağdat’ta Berzenc adlı bir kasabada ikamet etmekte ve kendisine yıllık 636 kuruş surre verilmektedir. Ancak h.

1203/m. 1788/89 senesinde Seyyid Tâhâ Efendi Medine’de olduğu için surresi kendisine teslim edilememiştir. Surrenin teslim edilemediği zaman diliminde para surre emini Çelebi Efendi’de kalmış ve sadece 50 kuruşu teslim alınabilmiştir. Bu durumda surrenin geri kalanı olan 586 kuruşun Seyyid Tâhâ Efendi’nin oğlu olması hasebiyle arz-ı hâlî sunana verilmesi istenmiştir.

Muhatap ve muhteviyat çerçevesinde mevcut inşa sureti; onun telif eden kişinin biyografisine, özel hayatına, sosyal ilişkilerini bizzat kendi kaleminden çıkan verilerle ulaşabilmemize imkân tanıyabilmektedir. Bu bilginin Kânî hakkında bilgi veren hiçbir kaynakta yer almadığından hareketle inşa suretlerinin edebiyat ve kültür dünyamızla beraber biyografik, sosyal, siyasi ve tarihî bilgileri yansıtan belki de tek kaynak olma hususiyeti son derece dikkate değerdir.

Meramın nazarıtibara alınması “arz-ı hâl”in sonuç kısmında yer almaktadır. Belirtilen istek “Bu talebin yerine getirilmesi eşsiz bir lütuf kırıntısının cevherini saçmakla mümkün olacaktır.” ibaresiyle edebî bir forma taşınmıştır. İnşa suretlerinde genel kabullerin bir vecibesi olan “Bâkî emr ü fermân ve ihsân-ı bî-pâyân devletlü, şefkatlü, merhametlü, efendim, sultânüm hazretlerinündür.” cümlesi ile inşa sureti nihayete ermiştir.

KAYNAKÇA

- Alp, Gökhan (2023a). “*İntihal mi Yoksa Gelenek mi: Muahhar Kaynaklar Işığında Bir Biyografinin İnşası- Ebûbekir Kânî et-Tokadi*”. G. Cerev (ed.), 6. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi (ss. 944-953). İksad Yayınevi.
- Alp, Gökhan (2023b). “Kânî’yi Kendi Mektubu ve Şerhi ile Anlamak: “Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb-ı Letâ’if-üslûb”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6(1): 72-94. <https://doi.org/10.58659/estad.1259885>.
- Alp, Gökhan (2023c). “Kurgudan Gerçekliğe: Edebiyatımızda ve Bir Numune Olarak İnşa Mecmualarında Sebeb-i Teliflere Dair”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* (15): 72-89. <https://doi.org/10.32579/mecmua.1255543>.
- Alp, Gökhan (hızl.) (2024). *Münşeât-ı Kânî*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Alp, Gökhan ve Tok, Elif (2025). “Farklı Müellifler ve Eserler Arasında: Be-Nâm-ı Havâriyyun Bürûc-ı Fünûn”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 9(2): 917-929. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705962>
- Alp, Gökhan (2023b). “Şair ve Münşiden Hareketle Farklı Farklı İki Poetik Tavır: Osmanlı Dönemi Eserlerinde Şiir ve İnşa”. 3rd International Artemis Congress On Humanities And Social Sciences içinde (ss. 178-190). İzmir: Bzt Akademi Yayınevi.
- Batıslam, Dilek (2006). “Tokatlı Ebûbekir Kânî’nin Bir Mektubu”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1): 69-76

Küçük, Sabahattin (1988). “Tokatlı Kânî'nin Bir Mektubu Hakkında”. I.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (ss. 393-396)

Öztürk, Furkan (2015a). “Kırk Yıllık Kânî Olur mu Yani: Deli Fişek Bir Osmanlı Bürokratının Gurbet ve Sürgün Yılları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (38), 201-209.

Öztürk, Furkan (2015a). “Tokatlı Kânî'nin Başa Dair Söz ve Deyişleri İçeren Mizahi Bir Mektubu” *International Journal of Language Academy*, 3(3), 235-249.

İpek, Abdulmuttalip (2019). “Edebiyatımızda Mizah ve Hiciv Unsuru Olarak Kedi ve Kânî ile Namık Kemal'in Hirre-Nâme'si”, Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu (ss. 49-61). Türk Dil Kurumu Yayınları.